تیۆرەکانی تاوانناسی :

١- تیۆرە فیسیۆلۆژییەکان- بایۆلۆجییەکان:

بەگشتی تیۆرە فیسیۆلۆژییەکان-بایۆلۆژییەکانی تاوانناسی، بە تیۆری ناو تاقیگە زانستییەکان سەیر دەکرێن، ئەم تیۆرانە لەڕێگەی پشکنینی پێکهاتەی جەستەی تاوانبارەوە دروست بوون.

پێیان وایە هۆکارە خودی و ناوەکییەکانی تاك دەبێـتە هۆی تاوان نەك هۆکارە بابەتی و دەرەکییەکان.

چەندین تیۆری فیسیۆلۆژی هەن، لێرەدا هەوڵ دەدەین چەند تیۆرێکی بەناوبانگ بخەینە ڕوو.

یەکەم- پێکهاتەناسی- Physiognomy :

واتا تێگەیشتن لە سروشت و پێکهاتەی کەسێك کە ئایا بەها، ڕەفتار، ڕەوشت... ی کەسێك چۆنە لەڕێگای تێبینیکردن و سەیرکردنی پێکهاتەی جەستەیەوە.

بیرمەندی ئیتاڵی **دی لا پۆرتا** گوتی مرۆڤ شێوەی لە چی بچێت ڕەفتاری بەو شێوەیە، ئەگەر سەری بچوك بێت لە ڕێوی دەچێت و فێڵبازە، ئەو کەسانەی قەڵە و ورگنن، وەك بەراز ڕەفتار دەکەن، ئەوانەی دەنگیان گەورەیە؛ بێ ئەقڵن و وەك گوێ درێژ ڕەفتار دەکەن...

دووەم- کاسە سەرناسی- Phrenology

ئەم زانستە تایبەتە بە زانینی زیرەکی و سروشتی تاك لەڕێگەی کاسەی سەریەوە، لایەنگرانی ئەم زانستە پێیان وایە ڕەفتاری مرۆڤ لەلایەن دەماغییەوە کۆنترۆڵ دەکرێت و هەبونی گرفت لە دەماغ دەبێـتە هۆی ڕەفتاری هەڵە و تاوانکاری.

فرانز جۆسیف گاڵ کاسەسەر ناسی ئەڵمانی لە 1800 کتێبێکی بڵاوکردەوە، گوتی: ناڕێکی لە مێشك و بەناڕێکی کارکردنی بەشەکانی مێشك، سەرچاوەی تاوانە.

سێیەم- لۆچناسی:

هەر لەناو تیۆرە فیسیۆلۆژییەکان؛ هەندێك زانا تاکەکانیان بەپێی لۆچی ناوچاوانیان پلەبەند دەکرد هەریەك لەو لۆچانە ناوی خۆیان هەبوو و دروستبونیان بۆ هۆکارێك دەگەڕاندەوە.

بۆنمونە: ئەگەر لۆچی یەکەم و دووەم هەبن ئەوە کەسێکی تورەیە و بەهۆی تورەبونەوە تاوان دەکات. ئەگەر یەك لۆچ لە ناوچەوانی هەبوو، ئەوە کەسێکی فێڵبازە و لەکاتی مامەڵە بەرامبەری دەخەڵەتێنێت. ئەگەر سێ لۆچ لەناوچاوی هەبوو ئەوە کەسێکی دڵڕەقە.

پێنجەم: تیۆرەکەی لۆمبرۆزۆ:

ئەو توێژینەوەی لەسەر (کەلەسەر، ئێسك، پەنجە، کێشی دەماغ،...) کرد، و میتۆدی ئەزمونگەری و بابەتی بەکارهێنا، پاشان لە بەندیخانە توێژینەوەی لەسەر بەندکراوەکان کرد و پاش 12 ساڵ ئەنجامی توێژینەوەکەی لە کتێبێکدا بەناوی (مرۆڤی تاوانبار- The criminal Man)، لە ساڵی 1876 بڵاوکردەوە.

ئەم کتێبە ناوبانگێکی زۆری پەیداکرد. لەو ماوەیەدا توێژینەوەی لەسەر(5907)، جەستە کرد.

لۆمبرۆزۆ لە تیۆرەکەیدا دەڵێت: دزەکان کەللە سەریان بچوکە و چرچ و لۆچ لەپێستی سەریان هەیە و جیاوازە لە پێستی سەری مرۆڤی ئاسایی، دەمیان گەورەیە و گوێچکەیان پانە، ناوچاویان قۆقزە بۆ پێشەوە، ئێسکی ڕومەتیان بەرزە، لوتیان کەمێك خوارە، کونی لوتیان فراوانە، ددانەکانی پێشەوەیان ناڕێکە، دەستیان درێژە و پێیان بچوکە.

بکوژەکان؛ ناولەپی دەستیان گەورەیە، ژنانی تاوانکار موی جەستەیان زیاترە لە ئافرەتە ئاساییەکان، هێڵەکانی دەستیان تاك تاکن... ئەوان لە چارەیان نوسراوە تاوان بکەن و گۆڕینی ژینگەکەیان ڕێگەچارە نییە بۆیان. ناتوانین ڕێگەیان لێ بگرین و تاوان نەکەن چونکە تاوان دیاردەیەکی سروشتییە لای ئەوان. ئەو دەڵێت: مرۆڤی سەرەتایی بەسروشتی خۆی تاوانبار بووە، بە تێپەڕینی کات بەمەدەنی بووە و گلاند و جەستەی گۆڕاوە. بەڵام مرۆڤی تاوانکار هەر نەگۆڕاوە و هەر مرۆڤە سەرەتاییەکەی جارانە و پێکهاتەی جەستە و مێشکی لە مرۆڤی سەرەتایی دەچێت؛ تاوانکاران بەم شێوە و جۆرە جەستە لەدایك دەبن.

جۆرەکانی تاوانکار لای لۆمبرۆزۆ:

١- تاوانكاری بەزگماك - Born criminal :

ئەم مرۆڤانە لەگەڵ لەدایكبونیاندا خەسڵەتی تاوانكارییان تێدایە. چارەسەر ئەوەیە ئەم مرۆڤانە بەیەكجاری بۆ دورترین شوێن دوربخرێنەوە تاكو كۆمەڵگە ڕزگاری بێت لێیان. یان بۆ هەتاهەتایە بەند بكرێن و لە ژێرچاودێری دابنرێن، بەڵام لە هەموو ڕێگایەك باشتر ئەوەیە بكوژێن و كۆمەڵگە ڕزگاری بێت لێیان.

٢- تاوانكاری شێت :

ئەم جۆرە تاوانكارە بەهۆی ناتەواوی و شێتییەوە تاوان ئەنجام دەدات. واتا ئەگەر شێت نەبوایە مەترسیدار نەدەبوو. ئەمانە باش و خراپ لەیەكتری جیاناكەنەوە و دەبێت لە نەخۆشخانەی دەرونی چارەسەر بكرێن. ئەگەر چارەسەر نەكرا دەبێت لە كۆمەڵگە دووربخرێنەوە، لۆمبرۆزۆ ئەم جۆرە تاوانكارە دابەشی سەر سێ جۆری تردەكات:

أ- تاوانكاری شیزی: كەسانی وەك شیزۆفیرینیا و پارانۆیا دەگرێتەوە، ئەمانە لە ئەقڵیاندا كێشە هەیە.

ب- تاوانكاری فێدار: ئەمانە نەخۆشی فێ و پەركەمیان هەیە، ئەگەر چارەسەر نەكرا دەبێتە نەخۆشی ئەقڵی و مەترسیدار دەبن.

ج- تاوانكاری سایكۆپاتی:

نەخۆشییەكی دەرونییە و تاك ناتوانێت لە بەها ئەخلاقییەكانی كۆمەڵگە تێبگات. لەئەنجامدا توشی لادان و سەرپێچی دەبێت، ڕەچاوی ئامانج و پێوەرەكانی كۆمەڵگە ناكات. ئەم كەسانە منی باڵایان گەشەی نەكردووە. بێ هەستن و هەست بە گوناه و شەرم و ترس و دڵەڕاوكێ ناكەن كاتێك تاوان ئەنجام دەدەن. هیچ مافێك بۆ هیچ كەس دانانێن جگە لەخۆیان. ناتوانن پەیوەندی سۆزداری و خێزان دروست بكەن. هەندێكیان پەنا دەبەنە بەر بەكارهێنانی مادده هۆشبەرەكان هەتا هەست بە ئارامی دەرونی بكەن.

٣- تاوانكاری سۆزاوی:

ئەوانە ملکەچی هەستی هەڵچونن. تاوان دەکەن بێ ئەوەی پێشتر پلان و بەرنامەیان بۆ دانابێت. ئەمانە بەهۆی هەڵچون و تورەییەکی لەناکاو تاوان ئەنجام دەدەن و پەشیمان دەبنەوە پاش ئەنجامدانی تاوان و دەچنەوە سەر دۆخی ئاسایی خۆیان، دەرون و ویژدانیان ئازاریان دەدات. لۆمبرۆزۆ دەڵێت: سزادانی ئەم جۆرە تاوانبارانە سودی نییە و باشتر وایە سزا نەدرێن. تێکەڵی خەڵکی خراپ نەکرێن و بەرنامەی پەروەردەیی و چاکسازییان بۆ دابنرێت.

ئەمانە دەبێت لە ژینگەی تاوان دوربخرێنەوە و قەرەبوی ئەو زیانە بکەنەوە کە داویانە. بڕیاری سزادانیان تەنها دەبێت بۆ ترساندنیان بێت و لەسەریان نەچەسپێ.

٤- تاوانکاری بەرێکەوت:

ئەمانە هیچ ئارەزویەکی تاوان ناکەن بەڵام بەهۆی کەمی ئامۆژگاری و خراپی پەروەردە و ژینگەی کۆمەڵایەتی توشی تاوان دەبن. یان بەهۆی پاڵنەری خۆدەرخستن تاوان ئەنجام دەدەن.

لۆمبرۆزۆ دەڵێت زیندانیکردنی ئەمانە زۆر خراپە چونکە تێکەڵی تاوانبارە مەترسیدارەکان دەبن و ئەزمونی ئەوان وەردەگرن. چونکە لە بنەڕەتدا ئەمانە پەروەردەیەکی خراپیان بووە، باشترە ئەمانە دوور لە ئاوەدانی یان لەناو کێڵگەیەك کاریان پێبکرێت و قەرەبوی ئەو زیانە بکەنەوە کە داویانە.

٥- تاوانکاری خونەریت (ڕاهاتووە تاوانبار):

- ئەمانە بەهۆی دەوروبەر و پاڵنەری دەرەکی و لاسایکردنەوە ئەنجامدانی تاوان دەکەن بە خونەریت و فێری دەستدرێژی دەبێت بۆ سەر خەڵك. ئامانە دەبێت سزا بدرێن و بەند بکرێن، دەبێت فێری چاکە بکرێن و بە ڕەوشتی باش گۆشبکرێن. ئەگەر سودی نەبوو دەبێت لە کۆمەڵگە دوربخرێنەوە. بەزۆری تاوانەکان بریتین لە دزی بۆیە تاك دەبێت فێری پیشە و پسپۆڕییەك بکرێت تاکو دوای زیندانی کردن بتوانێت خۆی بژیەنێت.

لامبرۆزۆ تیۆری خۆی سەبارەت بەمرۆڤی تاوانبار ڕاستەوخۆ لەسەر بیرۆکەی داروینی بونیادنابوو. بەڵگەی ئەوەش قسەی خۆیەتی کە دەلێت: مرۆڤی تاوانباری ئێستا تەنها مۆدێلێکە بۆ مرۆڤی کۆن، بەجۆرێک کە هەڵگری سیفەتە جەستەییەکانیەتی، کە لە ڕوونترین ئەو سیفەتانەدا کە دۆزراونەتەوە

له یەکێک لە تاوانبارەکان کە بۆشایی لە پشتەوەی ناوچاوانی هەیە کە بەهەمان ئەو شێوەیەیە کە لە مەیمونەکاندا هەیە.

شەشەم: تیۆری چارلس گۆرینگ :

دکتۆر چارلس گۆرینگ؛ لە بەندیخانەیەکی بەریتانیا کاری دەکرد بۆیە توانی توێژینەوە لەسەر لایەنی جەستەیی تاوانباران بکات و هەروەها توانی پێداچونەوەی بە تیۆرەکەی لۆمبرۆزۆدا بکات.

له ساڵی(1901)دەستی بە توێژینەوە کرد، بۆماوەی (8) ساڵ بەردەوام بوو، لەم ماوەیە توانی توێژینەوە لەسەر (3000) بەندکراو بکات، کە لە هەموو چین و توێژ و پسپۆڕ و بڕوانامەیەکی تێدا بوو.

گۆرینگ بۆیەکەمجار تاوانبارەکانی بەپێی جۆری تاوانەکان دابەشکرد و کردنیە چەند گروپێك، ئینجا دەستی کرد بە پشکنینی ڕوالەتی تاوانبارەکان و پێوانی ئەندامەکانی جەستەیان وەك (قەبارەی کەللەی سەر، کێش، بەژن و باڵا، شێوەی گوێچکەکان و نێوچەوان، .....).

پاشان لەساڵی(1913)، ئەنجامی توێژینەوەکەی لە کتێبێکدا بەناوی(تاوانباری ئینگلیزی- توێژینەوەیەکی ئاماری) بڵاوکردەوە، گرنگترین خاڵەکان کە لە کتێبەکەیدا باسیکرد، ئەمانەی خوارەوە بوو:

١- هیچ نیشانە و سیفەتیك نییە تاوانبارانی هەر گروپێك جیاکاتەوە لە گروپەکانی تر.

٢- هیچ نیشانە و سیفەتێك نییە تاوانباران بەگشتی لە خەڵکی بێ تاوان جیابکاتەوە بەڵام کێشی تاوانباران بەگشتی لە کێشی خەڵکی ئاسایی زیاترە و باڵایان لە خەڵکی گشتی کورترە، بەڵام ئەم جیاوازییە جەستەییە دەکرێت بۆماوەیی بن و لەوانەشە فاکتەری ژینگەیی بن.

٣- کەم و کورتی جەستەیی وا لە هەندێك تاوانبار دەکات هەست بە کەمی بکات و توشی خۆبەکەم بینین دەبێت؛ ئەمەش توشی کاری هەڵە و تاوانی دەکات.

٤- مرۆڤ تەنها بەهۆی هێزی جەستەیەوە پێداویستییەکانی دابین ناکات؛ بەڵکو بەهۆی ئەقڵیشیەوە دەتوانێت خۆی بژیەنێت.

ئەم تیۆرە توانی زۆرێك لە تیۆرەكەی لۆمبرۆزۆ پوچەڵ بكاتەوە و توانی بۆماوەی هەشت ساڵ بە نەبڕاوەیی كار بكات لەسەر تاوانباران.

بەڵام خاڵی لاوازی ئەم تیۆرە ئەوەیە كە تەنها لەسەر ڕەگەزی نێر توێژینەوەی كرد؛ بۆیە ئەنجامەكانی ئەم تیۆرە تەنها لەسەر ڕەگەزی نێر دەسەپێت. ئەو تەنها توێژینەوە لەسەر تاوانباری گەورە كرد، ئەوانەی كە تاوانی گەورەیان ئەنجام دابوو؛ بەڵام ئەنجامی توێژینەوەكەی لەسەر هەموو تاوانباران گشتاند.

حەوتەم: تیۆری هۆرتۆن :

لەناو ئەوانەی كە لەسەر ئەم تێڕوانینە بەردەوام بوون ئەنترۆپۆلۆژیستی زانكۆی هارڤارد ئێرنیست هۆرتن بوو. هۆرتۆن(12)، ساڵ سەرقاڵی توێژینەوەكردن بوو لەسەر ناسینی سروشتی جەستەی تاوانباران، كتێبەكەی لەساڵی(1939)، بەناوی مرۆڤ و تاوان(Crime and the Man)، بڵاوكردەوە. بۆ ئامادەكردنی ئەم كتێبە توێژینەوەی لەسەر جەستەی(14)هەزار تاوانبار و(3)هەزار كەسی ئاسایی كرد لە(10)، وڵاتی جیاواز.

ئەو لەم كتێبەدا تیۆرەكەی لۆمبرۆزۆ پشت ڕاست دەكاتەوە، پێی وایە مرۆڤەكان بەهۆی كەموكوڕی جەستەیی تاوان دەكەن، بۆیە ئەو مرۆڤانە بە تاوانباری لەدایك دەبن و جەستەیان هۆكاری تاوان كردنیانە.

هەروەها پێی وایە چەند بابەتێكی وەك(نەتەوە، جوگرافیا، ڕق ئەستوری)ی تاك دەبنە هۆی تاوان. پێی وایە باشترین چارەسەر بۆ پاراستنی كۆمەڵگە لەم تاوانبارانە ئەویە : ئەم مرۆڤانە جیابكرێنەو و دوربخرێنەوە لە كۆمەڵگە، چونكە ئەم مرۆڤانە كەسانێكی بێ سود و نەشیاون بۆ كۆمەڵگە.

چۆن هەندێك كەس بە جوانی و هەندێك بە ناشیرینی، هەندێك بەسپی و هەندێك بە ڕەش؛ چۆن هەندێك كەس بە كەڕ یان كوێری لەدایك دەبێت و كەس ناتوانێت نكۆڵی لەمە بكات؛ بەهەمان شێوە تاوانبارەكانیش پێكهاتەی جەستەیان تەواو نییە و جەستەیان پاڵیان پێوە دەنێت بۆ تاوانكردن. بۆیە مرۆڤەكانیش هەندێك بە تاوانبار و هەندێك بێ تاوانی لەدایك دەبن.

ئەو ڕەخنانەی لە تیۆرە فیسیۆلۆژییەکان- بایۆلۆجییەکان و بەتایبەت لە لۆمبرۆزۆ گیراون:

١- ڕاڤەکردنی ڕەفتاری تاوانکاری تەنها لەڕووی جەستەییەوە هەڵەیە و دروست نییە، چونکە تاوانکردن تەنها یەك هۆکاری نییە.

٢- لەڕوی زانستییەوە توێکاری و شیکاری تیۆرەکەی لۆمبرۆزۆ نەسەلمێنراوە.

٣- ئەم تیۆرە دەڵێت: هەرکەس جەستەی بەو شێوەیە بوو کە لە تیۆرەکەدا دیاری کراوە دەبێت وەك تاوانبار سەیر بکرێت تەنانەت ئەگەر تاوانیشی ئەنجام نەدابوو، ئەمە نادادپەروەرییە، چونکە لە یاسادا هیچ کارێك پێش ئەنجامدانی بە تاوان ئەنجام نادرێت. هەروەها خوێندنەوەی ناخ و دەرونی تاك کارێکی دژوارە؛ ئێمە چۆن بزانین لەناخی ئەو کەسەدا ویستی تاوان کردن هەیە؟!.

٤- هیچ بەڵگەیەکی رون نییە بڵێت مرۆڤی سەرەتایی تاوانکار و دڕندەبوون، لەگەڵ واقیعی مێژوویە ناگونجێت؟ لەلایەکی ترەوە هیچ بەڵگەیەك نییە بڵێت منداڵی هەموو تاوانکارەکان تاوانکار دەردەچنەوە.

٥- ئەم بیرۆکەیە لە سەرەتادا لەسەر گریمانەیەک دامەزراوە؛ ئەویش گریمانەی پەرەسەندنی مرۆڤە، کە لە باشترین حاڵەتدا، لە گریمانەیەکی زانستی زیاتر هیچتر نییە.

٦- هەروەها ئەم بیردۆزە پێچەوانەی هزری ئیسلامییە لە تیشک خستنە سەر بنەچە و سەرەتای مرۆڤ، چونکە بەپێی هزری ئیسلامی یەکەم مرۆڤە کە لەسەر زەوی بونی هەبووە،(ئادەم و حەوان). بەشێوەیەکی ڕێک و پێک و تەواو بوون.

٧- قورئانی پیرۆز ئاماژەی بەوە دەکات، کە مرۆڤ لەو کاتەوەی پێیەکانی بەر ئەم زەوییە کەوتووە، دوور لە هیدایەت و ئاراستەکردن و ڕێنمایی خودا نەبووە کاتیک دەفەرموێت.

(قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعاً فَإِمَّا يَاتِيَنَّكُم مِّنِّي هُدًى فَمَن تَبِعَ هُدَايَ فَلا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلا هُمْ يَحْزَنُونَ).(البقرة-٣٨)

هەروەها دەفەرموێت: (وإن مِّنْ أُمَّةٍ إلا خَلا فِيهَا نَذِيرٌ).(فاطر-٢٤)

واتای ئەم ئایەتانە پشتڕاستی دەکاتەوە کە مرۆڤی کۆن و مۆدێرن لە هەموو سەردەمێکدا، ڕێنمایی و بەرنامەی ژیان و پەیامی خودایییان بۆ هاتووە و بێ ڕێنمووونی ژیان جێنەهێڵدراون. ڕەنگە لێرەدا گونجاو بێت ئاماژە بەوە بکەین کە ئەو مرۆڤەی کە لە ڕابردوودا لەسەر ئەم زەوییە ژیاوە لە دۆخێکدا بووە کە لە دۆخی مرۆڤی ئەمڕۆ کەمترە؛ ئەمەش تەنها لەرووی داهێنان و ئامرازەکانی ژیانەوە بووە. نەک لەرووی پێکهاتەی جەستەیی و دەروونییەوە.